Від піктограми до української абетки

Звично користуючись сучасними літерами для створення будь-якого повідомлення, ми навіть не замислюємося над тим, що колись, на зорі людської цивілізації, усе було не так просто. Здійснимо разом подорож у минуле, щоб дізнатися, як же виникло наше письмо та його різні види.

Історія 1

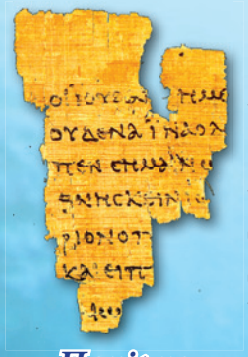

Папірус

Спроби якимось чином залишити на землі слід своїх думок, переживань, заповітів наші предки робили ще багато тисячоліть тому. Так виникло письмо — система умовних знаків і символів, які закріплювалися на певному матеріалі (глиняній чи дерев'яній дошці, камені, папірусі, тканині тощо) з метою передачі їх змісту тим землянам, які житимуть в іншому часовому й географічному вимірах.

Позначки-рахівнички

Найдавнішими й найпростішими писемними знаками були різноманітні позначки-рахівнички, поява яких спонукалася потребами повсякденного життя пращурів — необхідністю зафіксувати кількість забитих звірів, обміняних шкір. Наступним попередником символів-знаків — літер, ієрогліфів, слів — стало так зване картинне або малюнкове письмо, яке ще називають ***піктографічним*** (назва походить від латинського слова ***піктус*** — «писаний фарбами» і грецького ***графо*** — «пишу»).

Піктограми

Цими малюнками-зображеннями розповідалося про предмет, а то й цілу подію; наприклад, про полювання на диких звірів, міжплемінні сутички й битви, про захоплених у полон бранців, працю на полях, відпочинок довкола домашнього вогнища.

Історія 2

Пізніше певні малюнки, позначки стали символізувати окремі слова й поняття. Так виникло ***ідеографічне*** письмо (від грецьких слів ***ідеа*** — «поняття», ***графо*** — «пишу»). У давніх слов'ян-язичників таким видом письма стали ***руни*** (кінець I — початок II тисячоліття) — графічні знаки писемності, які вирізьблювали на дереві, металі, каменях (походять з давньогерманської традиції письма). Кожен із таких знаків — рун — мав свою назву й позначав певне поняття, наприклад: руна *Вітер* — символ волі й натхнення, образ одухотвореної магічної сили, пов'язаної зі стихією повітря; руна *Берегиня* – це руна Богині-Матері, яка відає земною родючістю, долями всього живого.

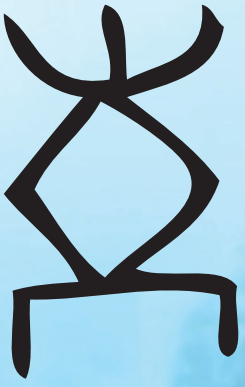

Руна Вітер

Науковці говорять, що рунічна культура набагато ширше, ніж просто елементарні навички писемності, — це цілий культурний пласт, що охоплює і міфологію, і релігію, і, звичайно ж, магію, яка була невід'ємною частиною буття давніх людей. Володіли рунічною культурою слов'яни язичницьких часів; збереглася вона і в епоху «двовір'я» — одночасного існування на Русі християнства та язичництва.

Руна Берегиня

Написи давніми знаками-символами на каменях, дереві, металі, що залишили нам у спадок пращури, стали праобразом рукописних книг.

Першокниги народжувалися також на табличках, виготовлених з випаленої глини, бамбукових дощечках, шовкових сувоях, висушеному пальмовому листі, черепаших п анцирах, папірусі, пергаменті, кольорових плетінках чи шнурках і навіть на кістках тварин, що приносилися в жертву (саме на таких кістках були створені перші ієрогліфічні пам'ятки китайської писемності).

Історія 3

Пергамент

Напередодні винайдення паперу в книготворчій справі тривалий час панувала ера пергаменту (з III ст. до н. е.). Пергамент робили зі спеціально вичинених шкір тварин (овець, кіз, ослів, телят, свиней), які розрізували рівними прямокутними шматками і скріплювали вздовж складеними навпіл сторінками-частинами або скручували у вигляді сувоїв і використовували для написання текстів. Тексти й малюнки на пергаменті були кращої якості, до того ж, з обох боків. Ще одна перевага такого матеріалу — його довговічність. Свою назву пергамент отримав від середньоазійського міста Пергам (нині Бергам у Туреччині), де він був винайдений і вперше застосований.

Рослина папірус

З II ст. до нашої ери творці книг дедалі активніше почали використовувати папірус. Папірус (у перекладі з єгипетської означає дослівно «річкове дерево») — це тростинова рослина, товщиною від десяти сантиметрів, якої достатньо росло вздовж берегів повноводного Нілу. Процес виготовлення папірусних аркушів довготривалий. Цей матеріал був кольору світло-сірого піску. Виробництво й використання папірусу для створення різноманітних текстів тривало аж до XII ст. н. е., поки його остаточно не витіснив дешевший та ефективніший спосіб виготовлення звичайного паперу. Це зумовило появу величезної кількості книг, у яких люди фіксували історичні події (літописи), записували факти народження людей, а також робили переклади текстів з різних мов.

Історія 4

Ідеографічне письмо з часом видозмінювалося — окремий значок став характеризувати окремі літери, а ті, відповідно, — окремі звуки мови. Це поклало початок ***фонетичному*** письму, а відтак і ***азбукам***.

Кирил і Мефодій

В історії слов'янської писемності виникнення фонетичного письма пов'язують з іменами освічених братів із міста Солунь — Костянтином (у хрещенні Кирил Філософ) та Мефодієм, які в християнстві визнані святими. З прийняттям східними й південними слов'янами християнської віри (IX ст.) виникла потреба перекладати Святе Письмо зрозумілою слов'янам мовою. Для цієї високої місії на запрошення князя Ростислава в Моравію з Візантії й були направлені Костянтин і Мефодій, які створили власне слов'янську азбуку, тобто систему графічних знаків (літер) відповідно до фонетичних законів старослов'янської мови.

Існує два різновиди давнього слов'янського письма: ***глаголиця*** й ***кирилиця***.

Глаголиця (найстарша слов'янська абетка) була створена солунськими братами в IX ст. й становила оригінальну систему знаків-літер. Назва ***глаголиця*** походить від слов'янського *глагол* — «слово» (звідти *глаголити* — «розмовляти»). Найдавнішою пам'яткою, писаною глаголицею, є «Київські листки». Значного поширення глаголиця набула в Болгарії, Хорватії й Моравії, де в активному вжитку проіснувала до XII ст., зазнавши потім занепаду (хоча подекуди нею послуговувалися й у XVI ст.).

Кирилиця є пізнішою, досконалішою формою власне слов'янського письма (помежів'я IX – X ст.); її створення приписують учням солунських братів, які назвали нову абетку на честь

Я вивчаю українську

Назва літер	Кирилиця	Глаголиця	Назва літер	Кирилиця	Глаголиця	Назва літер	Кирилиця	Глаголиця
АЗ	А а	ⰰ ⰰ	МИСЛЄТЄ	М м м	ⰜⰜ	ШТА	Ш ш	Ⱋ ⱋ
БУКІ	Б б	Ⰱ ⰱ	НАШ	Н н	ⰝⰝ	ЄР	Ъ ъ	Ⰻ ⰻ ⰻ
ВЄДІ	В в	Ⰲ ⰲ	ОН	О о ( )	Ⰾ ⰾ	ЄРИ	Ы ы (ъ)	Ⰻ Ⰻ ⰻ Ⰻ Ⰻ ⰻ
ГЛАГОЛЬ	Г г	Ⰳ ⰳ	ПОКОЙ	П п	Ⰿⰿ	ЄРЬ	Ь ь	Ⰻ ⰻ ⰻ
ДОБРО	Д д	Ⰴ ⰴ	РЦИ	Р р	Ⱃ ⱃ	ЯТЬ	Ѣ ѣ	Ⰰ ⰰ
ЄСТЬ	Є є є Ю ю	Ⰵ ⰵ	СЛОВО	С с	Ⱄⱄ	Ю	Ю ю	Ⱂ ⱂ
ЖИВЄТЄ	Ж ж	Ⰶ ⰶ	ТВЄРДО	Т т	Ⱅⱅ		Ꙗ ꙗ	—
ЗЄЛО	Ѕ ѕ ѕ ⰷ ⰷ	Ⰷ ⰷ	ОУК	Ѹ ѹ ѹ ⱁ ⱁ	Ⱁⱁ	МАЛИЙ ЮС	Ѧ ѧ Ѧ Ꙗ ꙗ	Ⱑ ⱑ Ⱑ ⱑ
ЗЄМЛЯ	З з з	Ⰸ ⰸ	ФЄРЬТ	Ф ф	Ⱋⱋ			
ІЖЕ	И и и	Ⰹ ⰹ	ХІР	Х х х	Ⱈⱈ Ⱉ	ВЕЛИКИЙ ЮС	Ѫ ѫ (Ѫ) Ѭ ѭ	Ⱓ ⱓ Ⱓ ⱓ
І	І і (ι) ї	Ⰺ ⰺ ⰻ	ОТ	Ѡ ѡ ω	Ⱁⱁ	КСІ	Ѯ ѯ	—
(ҐЄРВЬ)	(Ѣ)	Ⰼ ⰼ	ЦИ	Ц ц	Ⱌⱌ	ПСІ	Ѱ ѱ	—
КАКО	К к	Ⰽ ⰽ	ЧЕРВЬ	Ч ч (ч) ⰾ	Ⱍⱍ	ФІТА	Ѳ ѳ	Ⱇ ⱇ
ЛЮДІ	Л л	Ⰼ ⰼ	ША	Ш ш	Ⱎ ⱎ	ІЖИЦА	Ѵ ѵ ѵ	Ⱄ ⱄ

Кирила Філософа. Основу кирилиці складають знаки грецького уставного письма, видозмінені візантійські, глаголичні й оригінальні слов'янські літери. Кирилична абетка почала активно застосовуватися східними слов'янами й остаточно закріпилася на сході як основний вид письма (у двох графічних варіантах — устав і напівустав). Класична кирилиця нараховує 43 букви.

У глаголиці й кирилиці букви мали не лише звукове значення, а й числове. Вони повністю заміняли на письмі цифри (наприклад: ***а*** – 1; ***в*** – 2; ***є*** – 5; ***к*** – 20; ***л*** – 30; ***р*** – 100; ***с*** – 200 тощо). Як видно з таблиці, давні літери мали свою назву: ***а*** – аз; ***б*** – буки; ***м*** – мисль; ***п*** – покой та ін. Абетку вчили саме за цими назвами. Погодьмося, це було непросто!

З часом кирилиця зазнала графічних видозмін, тож її сучасний варіант помітно різниться від давнього дещо спрощеним написанням літер.

Кириличне письмо склало підґрунтя таким слов'янським абеткам: *українській, російській, білоруській, болгарській, сербській, македонській*. Крім того, на основі кирилиці були створені неслов'янські абетки: *казахська, киргизька, монгольська, таджицька*.

Український алфавіт являє собою сучасний варіант історично видозміненої кирилиці й нараховує ***33*** літери.

Матеріал підготовлений О.В. Яковенко.

Завдання для допитливих

Уявіть, що ви мешкаєте в давні часи й при письмі користуєтеся глаголицею. Спробуйте написати глаголичними літерами невеличкого листа близькій людині, де повідомляєте про події свого життя, або привітайте когось зі святом. Використовуйте знайомі вам літери, які мають аналоги в українській абетці. Успіхів у цій нелегкій і цікавій справі!